

М. Б
Кр. 570

П. ГОСПОДИНОВЪ

ДАЛЕЧНО ЕХО

ЛИТЕРАТУРЕНЪ ГЛАСЪ
СОФИЯ

ДАЛЕЧНО ЕХО

КНИЖАРНИЦА
СИМ. СИМОНОВ КНИЖ. ДАРОВ.
РУСЬ

П. ГОСПОДИНОВЪ

ДАЛЕЧНО
ЕХО

ЛИТЕРАТУРЕНЪ ГЛАСЪ
СОФИЯ, 1941 Г.

Регионална библиотека
"Дора Габе" Добрич

ОТЪ СЪЩИЯ АВТОРЪ:

ПОСОКИ И ЦЕЛИ, 1933 год.

НИЕ, МЛАДИТЪ, 1934 год.

ОБРАЗИ И СЪНКИ, 1941 год.

8291 / 1967
ОКРЪЖНА БИБЛИОТЕКА
гр. ТОЛБУХИЯ

ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ
2015.16.17.2018

Авторът на предлаганата книга, известен добружански деец и публицист, не прави пръв опит да навлезе в областта на белетристиката. Във недалечно минало той ни поднесе една също такава малка книжка под надслов „Ние, младитѣ“, която съдържа предимно спомени за наши по-млади или по-стари писатели, спомени, написани живо и на мѣста доста проникновено. Особено интересни от тѣхъ сж ония, въ които ни говори за първитѣ стѣпки на свои другари, вече именити представители на днешната ни литература. И каква любов блика от всѣки редъ на тия малки откъси изъ живота, каква сърдечност и каква радост за успѣха на ближния! Така може да се радва само човѣкъ съ чисто, съ детински чисто сърдце, каквото, безспорно, притежава г. Печо Господиновъ. Другъ на негово мѣсто най-малко би смръщилъ вежди, ако не намѣри дума да уязви поне тѣй, че само единственъ уязвениятъ да го разбере. Защото отъ всичко най-мжно се пониса превъзходството на ближния. Такава е човѣшката природа, нѣма за какво да ѝ се сърдимъ. Щастливъ е тоя, който е можалъ да я надделѣе. Отъ тия щастливци, струва ми се, е и г. Печо Господиновъ.

Сжщата любовъ виждаме и въ предлага-
ната книжка. Пакъ спомени, но вече изъ дет-
ския животъ на автора, който протича презъ
онѣзи години, когато чужда власт простира
костеливата си ржка надъ хубавата му родина.
Единъ тжженъ мигъ отъ нашата най-нова
история, предаденъ чрезъ наивната впечатли-
телностъ на децата. И затова, може би, стра-
ниците на тая книга сж толкова мили и тол-
кова тжжни сжщевременно. Четатъ се и съ
толкова увлѣчение. Струва ти се, че не въз-
растенъ човѣкъ, а дете ти разправя за нѣщо,
което току-що е видѣло и преживѣло. И ти
му вѣрвашъ и не му вѣрвашъ въ едно и сжщо
време. Но пакъ го слушашъ и му се радвашъ.

Ето това, именно, е ценното въ детскитѣ
спомени — най-мжчниятъ отъ литературнитѣ
видове. Да бждешъ възрастенъ, да си свик-
налъ да гледашъ на нѣщата критически и
пакъ да си останешъ наивенъ като дете,
когато трѣбва да говоришъ за тѣхъ. Една
способностъ, каквато г. Печо Господиновъ
притежава въ достатѣчна степенъ. И защото
я притежава, желателно е, да не я оставя
да заглѣхне.

Ще има ли успѣхъ между читателитѣ тая
малка книжка, не е важно. Важното е успѣхътъ
на автора. Станалото само ще дойде — ако
не днесъ, то утре.

София, 27 XI 1941 г.

Стилиянъ Чилингировъ

ОПИЯНЕНИЕ

Всѣки день градскиятъ барабанчикъ оповестяваше победи. Дни наредъ градътъ бѣ оживенъ и възбуденъ. Най-противоречиви и тайнствени новини се разнасяха отъ уста на уста. Но тѣ не потискаха, нито тровѣха хората, защото нѣкакво гордо чувство ги владѣеше и опияняваше. Всички му даваха изразъ, като говорѣха съ въодушевление за победитѣ на българскитѣ герои.

Кафенетата се пълнѣха отъ ранна сутринъ съ мъже, които, заобиколили нѣкой отпускаръ, слушаха съ захласъ неговитѣ страхотни разкази за войната.

Женитѣ се застояваха по-дълго по чешмитѣ и тукъ, огрижени и помрачени, разговаряха и тѣ за небивалицитѣ, които бѣха чули или научили.

Само бай Пенчо, градскиятъ барабанчикъ, бѣ въ отлично настроение: той гледаше на войната като на сватба, — не го вълнуваха геройствата, нито го трогваха нещастията на войната. Накривилъ шапка, затъкналъ каранфилъ на палтото си, както винаги, той се разхождаше изъ града празнично настроенъ.

Нѣкога, като опълченецъ, бай Пенчо бѣ платилъ своя кървавъ данъкъ и отъ тѣзи красиви дни пазѣше въ душата си само възторга и въодушевението. Когато граждани го срѣщаха изъ улицитѣ, тѣ му снемаха почтително шапка, на което той отговаряше винаги съдържано и съ достоинство. А бѣше ли облѣченъ съ своитѣ избѣлѣли опълченски дрехи, накиченъ съ военитѣ си отличия, — това означаваше, че скоро неговиятъ барабанъ ще

разтресе града, за да обяви нѣкои важни разпореѣби и съобщения на кметството.

Ние, децата, гледахме на бай Пенчо съ почитание. Нищо друго не ни караше да се трогваме така, както неговитѣ побѣлѣли коси: той бѣ гордостѣта на града и живо въплѣщение на българското юначество.

— Бай Пенчо, какво ново има? — приближавхме го ние.

— Всичко е старо.

— Ти знаешъ много, ти всичко знаешъ...

— И все мълчишъ и нищо не ни казвашъ!

— Казахъ ви: нашитѣ пакъ победиха!

— Ура-а-а! — крѣсваме ние въ хоръ.

— Ама къде? — любопитваше Шилото, най-голѣмиятъ между насъ.

— Не знамъ!... — И, като втренчаваше очи, бай Пенчо отново ни изглеждаше съ престорена важностъ.

Това ни опечаляваше.

— Имало ли е пакъ голѣма война? — запитвахме ние.

— Като ударя барабана, ще научите, — успокояваше ни бай Пенчо.

— Е-е, кой градъ превзеха нашитѣ?

— Държавна тайна! — провикваше се стариятъ опълченецъ и ни отминаваше.

Ние го догонвахме тичешкомъ и непрекъснато го молѣхме:

— Кажи, само на насъ кажи...

— Нали ви казахъ: държавна тайна!...

И, каточели да подпали още повече въображението ни, той добавяше, този пжтъ съсрѣдоточено и важно:

— Почакайте, кметѣтъ ще издаде прокламация...

Когато вечерѣта се канѣше боязливо да пристѣпи и улицитѣ на градчето почваха да пусѣтъ,

еднообразниятъ и бързивъ гласъ на градския барабанчикъ неочаквано проехтяваше. Отъ това малкиятъ градецъ отново се оживѣваше. Всички се споглеждаха стжписани. Тишината се раздираше отъ трѣска на кепенцитѣ въ чаршията и отъ вработѣ, накацали за снъ по салкъмитѣ на главната улица, които отново започваха да цвърчатъ.

Отъ всички улици на градчето, на вълни, мжже, жени и деца, припрѣно се затичваха къмъ площада.

Барабанътъ на бай Пенчо продължаваше да бие бързо-бързо, сякашъ подплашенъ, и неговитѣ еднообразни и равномерни удари се сливаха съ нѣкаква отегчаваща и вълнуваща пѣсенъ, която надвисваше и потискаше всички съ настжпващия вечеренъ здрачъ, който бавно прихлупваше уморения градецъ.

И нашитѣ сърдца, въ съгласие съ този припрѣнъ и еднообразенъ напѣвъ на барабана, забиваха възбудено и нетърпеливо. Забързвахме и ние къмъ площада, подскачахме, затичвахме се, за да догонимъ бързитѣ и нестихващитѣ му удари.

Площадътъ отдавна бѣ задръстенъ отъ любопитенъ народъ. Навалицата, окржила бай Пенчо като съ обржчъ, съ всѣки новъ ударъ на барабана все повече се увеличаваше. А той барабанѣше устървено и съсрѣдоточено, каточели нѣмаше намѣрение да спира. Всички го гледаха втрещени и развълнувани. Само понѣкога се чуваха откжлечни и несвързани думи. Грохотътъ на колитѣ, който до скоро ехтѣше, неочаквано пресѣкваше. Нѣкакъвъ неопредѣленъ, сподавенъ шумъ, като шепота на придошла рѣка, пълзѣше около насъ и ни дебнѣше.

Ние се въвирахме срѣдъ навалицата, мушкахме се, мжчехме се да пробиемъ стената отъ хора, която плътно отдѣляше отъ насъ любимия ни човѣкъ.

Ето и последнитѣ удари на барабана: едно-две-три... Ехото имѣ ни пробуждаше и възбуждаше. После наставаше мълчание, което поглъщаше всичко, каточе не бѣхме на площада, а въ черква, предѣ олтаря на Спасителя...

Бай Пенчо четѣше глухо и сподавено „кметската прокламация“, но, притиснати, загубени въ краката на по-голѣмитѣ, ние едва долавяхме откъслечни думи. И, докато се мъчихме да разберемъ смисъла имѣ, отъ всички страни ни заглушаваха едни и сѣщи възгласи:

— Нашитѣ победиха! Нашитѣ победиха!...

После градецътъ изтрѣпваше отъ мощното и гърлесто „ура“ на тѣлпата.

— Да живѣе България! — викаха отъ всички страни.

Необикновеното опиянение властно завладяваше всички. И тѣзи, които до скоро бѣха укротени, онѣмѣли и глухи за всичко, неочаквано се преобразяваха. И тѣ ржкомахаха и викаха „ура“. Лицата имѣ изглеждаха прояснени, съ разцѣвтѣли усмивки на устнитѣ.

Ние, разбира се, доброволно се присѣдинявахме къмъ тѣзи радостни и възторжени възгласи и крещѣхме „ура“ до прегракване, безъ да знаемъ защо.

Градчето изглеждаше като опиянено отъ въодушевление. Отъ това и ние ставахме неспокойни. Нѣкакъвъ лудъ възторгъ ни заслѣпяваше, завладяваше ни като треска, която сладостно ни упоиваше и шеметѣше.

Скоро бай Пенчо се отправяше за съседния площадъ. Тогава, въ кракъ, като истински войници, ние марширувахме следъ него. Всички викахме „ура“, а той, видимо доволенъ и развълнуванъ, весело ни се усмихваше. Понѣкога, на разваленъ руско-български езикъ, той ни поздравяваше:

— Здравствуйте, деца!

— Ще се стараемъ! — отвръщаме ние по войнишки.

— Сторете пжть, юнаци!

При тѣзи думи бай Пенчо вдигаше гордо глава като за почестъ, доволенъ и радостенъ, като чели празникътъ, който вълнуваше всички, бѣ неговъ. Но, като всѣки простодушенъ човѣкъ, и той не умѣеше да подчертава радостта си, макаръ нашето внимание всѣкога да го трогваше до сълзи.

Само понѣкога, въ избликъ на въодушевление, бай Пенчо даваше изразъ на своето задоволство, като вдигаше нагоре ударницитѣ на барабана или ги размахваше високо въ въздуха. Но това се случваше рѣдко, защото ние коварно тумкахме съ ржце по барабана му.

Отъ това наше светотатство бай Пенчо изпаднаше въ тревога: помраченъ, окорилъ очи, съ склучени вежди, почти съ разкривена отъ ядъ уста, той почваше да ни навиква:

— Нехранимайковци! Малчугани! . . .

Бай Пенчо бѣ старателенъ и изпълнителенъ служителъ, — той се отнасяше съ почитъ не само къмъ своя барабанъ, но и къмъ отговорната си и важна работа. Затова, следъ като прочиташе „прокламацията“ на кмета, той я сгъваше тържествено и, облизвайки устнитѣ си, съ видъ на човѣкъ, който има високо мнение за себе си, тежко-тежко повличаше кракъ и бавно се отдалечаваше.

Почти винаги заетъ и погълнатъ съ своята работа, бай Пенчо се задоволяваше само да ни изгледа изпитателно, като ни поздравяваше:

— Напредъ, маладци!

На близкия кръстопжть бай Пенчо отново спираше, за да прочете своя отдавна заученъ урокъ. Тукъ ние го окржжваме и, преди още да зачете познатата ни „прокламация“, проглушавахме махалата съ ново войнишко „ура“.

Така до късна нощ обикаляхме съ бай Пенчо крайнинитѣ на градчето: той винаги напредъ, като всеобщо признатъ и увѣнчанъ началникъ, ние следъ него—единъ малъкъ взводъ отъ новобранци, които се учеха да маршируватъ, но които знаеха отъ рождение да викатъ „ура“.

Щомъ се уморявахме, ние тѣтрѣхме изнемошѣлитѣ си крака по прашнитѣ улици. Тогава облакъ отъ прахъ стремително ни сподиряше, сякашъ цѣлъ полкъ конница бѣ минала по улицата. Прахътъ замърсяваше лицата ни и по тѣхъ живописно и подчертано се изписваха причудливи иероглифи отъ браздолици потъ. Зацапани и нарисувани като панаирджийски палячовци, ние ставахме нѣкакъ по-важни.

Ето, приближаваше последната спирка.

Тукъ ние не дочаквахме бай Пенчо да прочете кметската „прокламация“, а непрекъснато викаме „ура“. Това разсърдваше градския барабанчикъ и той бърже и несвързано издекламирваше урока си. После, като отмахваше барабана си встрани, той пѣхаше ударницитѣ му въ бутушитѣ си и бърже и нервно се отдалечаваше, безъ да ни погледне, безъ дори да ни благодари за дружба, която доброволно му бѣхме правили. Но въ своя захласъ ние продължавахме да викаме „ура“, събрани на купъ, въодушевени и опиянени. Често ни пригласяха и по-старитѣ или самодоволно потриваха ржце. Отъ всички страни долитаха думитѣ:

— Да живѣе България-я-я!...

Тѣзи нѣколко думи се издигаха високо, на тежаваха надъ градчето или пламваха нѣкъде далече като огньове, които още повече разпалваха нашето опиянение. И отъ невидѣлица то завладяваше всички, млади и стари, и караше еднитѣ и другитѣ да трѣпнатъ и да се тресатъ отъ вълнение.

До късна нощ по кръстопътищата на улиците възторжени тълпи говореха за славата и героиствата на българските войскари, ослъпени от победите на българското оръжие.

Въ тази избуяла атмосфера и ние, като магьосани, преповтаряхме думите на старите. Очите ни свътнеха от радост, — тя ни опияняваше, макар че още не знаехме името ѝ.

И това се повтаряше почти всеки ден, а по-късно — и по два пъти на ден.

СТАРАТА КЖЩА

Въ онова време ние не знаехме още да спрѣгаме глагола обичамъ, нито подозирахме, нито разбирахме смисъла на думата обичъ. Но това не ни прѣчеше да обичаме нѣщата и хората съ цѣлото си сжщество. Непринудено и естествено ние се сраствахме съ любимитѣ ни нѣща, и тѣ ставаха нераздѣлна частъ отъ самитѣ насъ. И ние ги обичвахме, както обичахме себе си.

Въ онѣзи години много нѣща ни бѣха скжпи, но повече отъ всичко бѣхме привързани къмъ нашата стара кжща. Тя не бѣше нито красива, нито много голѣма. На пръвъ погледъ съ нищо не предразполагаше, но азъ всѣкога се чувствувахъ въ нейната сѣнка гордъ и съ повишено самочувство.

Нашата стара кжща имаше едно предимство предъ всички други любими мѣста: тя бѣше стара, много стара и въ нея живѣеше баба, нашата любимка, най-сладкодумната и мждра жена, която знаеше да другарува съ насъ — децата — и единствена умѣеше да ни говори съ езика на нашитѣ сърдца.

Надвечерь, когато предъ насъ се възправяше старата ни кжща, като нѣкакво скжпо привидение на миналото, нѣщо трепваше въ сърдцата ни. И, следъ като до умора се бѣхме катерили по стобора на просторния ѣ дворъ и до премаляване бѣхме лудували въ него, за стотень пжтъ ние започвахме да я оглеждаме, да я съзерцаваме и да ѣ се радваме.

Ние се заглеждахме въ нейния отворенъ и широкъ прустъ, който всъкога ни подслоняваше въ дъждовно време, спирахме уморенъ погледъ на чардака ѝ, съ откритъ изгледъ къмъ двора, после — на стълбището ѝ, което винаги напѣвно скърцаше подъ краката на баба.

Голѣмитѣ подпорни греди на кжщата най-вече приковаваха погледитѣ ни. Тѣ ни караха да се замисляме, безъ сами да знаемъ защо. Какъ здраво тѣ подпираха старата кжща, накривена като нѣкоя голѣма и приказна гжба! Оглозгани отъ дъждоветѣ и отъ времето, тѣзи греди бѣха малко наклонени подъ тежестъта на кжщата, а може би и отъ бремето на годинитѣ. Но тѣ, все пакъ, държаха на здравитѣ си старчески плещи и кжщата, и пепельта на годинитѣ.

Здрачътъ припадеше като гжста мъгла и тежеше надъ града, а ние стоехме уморени и зашеметени и съ още по-голѣмъ захласъ пивахме погледи въ нашата кжща, нѣкога изоставено гнѣздо, днесъ пакъ оживена отъ смѣхъ и пѣсни.

Ето каменното стѣпало на старата кжща и тревясалиятъ калдаръмъ, който извежда къмъ нея, назъбенъ и прояденъ, но загладенъ и лъснатъ отъ времето. А навеситѣ ѝ, като огромни клепачи, натежали отъ сълзи, хвърляха тайнствена сѣнка, която растѣше, за да се стопи въ настѣпващата нощъ.

Всичко това винаги ни спомняше далечното старо време, за което баба всъкога говорѣше съ умиление и мжка. На това отлетѣло време нашата стара кжща бѣ живъ споменъ, — тя го пазѣше у себе си, за да ни го открие съ чудна сила и да ни държи въ неговата сѣнка като нѣкаква магьосница.

— Тукъ нѣкога е имало гробище, — често ни разправяше баба. — Но това българско гробище изчезнало, когато дошли турцитѣ. Разорали го.

После го застроили. Тамъ пъкъ било старото селище, но и отъ него не е останало поменъ. Байрътъ, дето се вижда отсреща, билъ залесенъ, а далечъ задъ него имало непроходима гора. Две рѣки протичали отъ нея, срѣщали се при Канлждере и оттамъ изтичали къмъ Дунава. Сега и рѣкитѣ сж пресъхнали, и кървавото дере го нѣма, и хората, които сж живѣли по тѣзи мѣста, отдавна сж прахъ и пепель. . .

— Бейската кжща (така наричаха всички нашата стара кжща) и тя ли е отъ това време? — запитваше Шилото.

— Не зная. Може да е и отъ по-отдавнашно. Когато ние я купихме отъ бея, тя бѣше все такава стара, каквата е и сега.

— Тогава на колко години е? — обаждаше се Таралежътъ.

— Хъмчи, знамъ ли. . . Стара е, и отъ мене е по-стара.

— А кжде е сега беятъ?

— Забѣгна нѣкжде. Като дойдоха московцитѣ, ние отидохме при него съ дѣдо ви Господина. . . Богъ да го прости! . . . Даскалъ Господинъ му каза: Чокъ селямъ, ефенди! Научихме, че си щѣлъ да продавашъ тази кжща, въ Анадола си мислилъ да отивашъ. . . „Мисля, ама не съмъ решилъ още“. — Ако продавашъ кжщата, ние сме купувачи, — отвърна му даскалътъ. „Аче, колко давате?“ Мжжътъ ми се замисли, после хвана ржката на бея. Друсаха си тѣ ржцетѣ, пазариха се и дѣдо ви Господинъ купи кжщата. Една шепа жълтици му наброи, все златни пари. Беятъ ги взе и, като започна да ги брои, заплака. „Тукъ, — каза, — съмъ ражданъ, тукъ отраснахъ. . . Додето ви стигатъ очитѣ, все е мое. Отъ баща си го имамъ“. . . Тѣй говорѣше и плачеше. Като старъ човѣкъ плачеше, безъ гласъ, пъкъ съ сълзи на очитѣ. . .

При тѣзи думи на баба ние се омълчавахме, — тжно ни ставаше за бея. Чудѣхме се, какъ този жестокъ човѣкъ, за когото въ градчето още разправяха небивали нѣща, е ималъ сърдце да плаче. А синитѣ очи на баба ни гледаха, прозрачни и чисти, прегръщаха ни и тѣхната топлина ни успокояваше като молитва. И, когато баба починаваше да си върви, Таралежътъ неочаквано и подхвърляше:

— Казватъ, беятъ билъ лошъ човѣкъ?

— Е, синко, и проклетитѣ хора иматъ сърдце. Господъ винаги ги наказва за лошащинитѣ имъ. И тогава тѣ ставатъ по-меки и отъ памукъ. . .

Тукъ баба спираше, каточе да си поеме дѣхъ, после продължаваше:

— Лошъ бѣше, деца! Мѣра нѣмаха проклетитѣ му. Земитѣ на всички българи бѣ ограбилъ. Слуги ги направи при себе си. Ама човѣкъ умира, а земята остава. Невѣрница е тя, — отъ ржка въ ржка отива. . . Тѣй е! Де да можеше човѣкъ да я вземе на гърба си, когато е пжтникъ за онзи свѣтъ. . . А тукъ, на този свѣтъ, на човѣка му трѣбватъ само два аршина, колкото да легне въ земята и да си почине. . . Та и тя защо ли му е? Ехъ, нали е казано: отъ прѣстъ сте и прѣстъ ще станете. . .

Свечеряваше се, сѣнкитѣ се сплитаха съ клонетѣ на дърветата и всичко наоколо оживяваше.

Баба ставаше, изпълкваше и, докато се изправяше, приведена правѣше нѣколко крачки, сякашъ годинитѣ ѝ тежеха на гърба.

8291 / 1967
ОКРЪЖНА БИБЛИОТЕКА
гр. ТОЛБУХИНА

ДАЛЕЧНО ЕХО

Градскитѣ училища бѣха затворени и преобърнати на болници. Въ първитѣ дни на войната ние искрено се радвахме на това. Защото, като „свободни граждани“, можехме да оползотворимъ времето си по личенъ вкусъ. Но тази радостъ скоро се смѣняваше съ угнетяваща скръбъ.

Още отъ ранна сутринъ ние се изправяхме предъ вратитѣ на училището - болница, суетѣхме се около него, потиснати отъ мисълта, че не можемъ да играемъ въ неговия просторенъ дворъ.

Площадтъ предъ училището винаги биваше задрѣстенъ отъ разпрегнати коли. Конетѣ нервно махаха опашкитѣ си, често цвилѣха, ожаднѣли или прегладнѣли. Около тѣхъ непрекъснато се суетѣха стопанитѣ имъ, предимно жени, огрижени, съ заплакани очи и посърнали лица. Тѣ се събираха на купъ, неспокойни си шушнѣха нѣщо и дълго очакваха предъ затворенитѣ врати на училището приемния часъ, който изглеждаше безкрайно дълъгъ.

Ние посещавахме училището по старъ навикъ, но не както преди — съ усмихнати и радостни лица. Всичко наоколо ни преизпълняше съ тревога. И една непозната, смѣтна болка ни тежеше и потискаше.

Винаги, като приближавахме училището, почитателно го оглеждахме, като че за пръвъ пѣтъ го виждахме, и съ любопитство наблюдавахме мило-сърднитѣ сестри, които бързешкомъ прекосяваха двора, винаги заети и погълнати отъ нѣкаква неспокойна мисль.

Не зная защо, но милосърднитѣ сестри при-
вличаха вниманието ни повече, отколкото селян-
китѣ, всѣкога просълзени и винаги дотегливи съ
оплакванията си. Тѣ сякаш бѣха дошли само да
попълнят картината: тѣхнитѣ нови и гиздави пре-
стилки, пѣстро нашарени, придаваха на общата
гледка по-живописенъ изгледъ, безъ съ това да я
правѣха по-весела и по-радостна.

Милосърднитѣ сестри въ нашитѣ очи бѣха
нѣщо съвсемъ друго: тѣ ни упойваха съ тежкия
мирисъ на карболъ и йодоформъ и съ своето
безропотно служене ни вдъхваха благоговѣйно
преклонение. Винаги охкащитѣ, беззащитни и пла-
чещи селянки, напротивъ, ни отблъскваха. Особено
тѣхнитѣ испостѣли и бѣли лица, разкривени отъ
болка и скръбъ.

Селянкитѣ ни напомняха за онова, което ние
упорито искахме да забравимъ — войната.

Въ тѣзи години смъртъта още не запълваше
съзнанието ни съ мрачни предчувствия, нито ни
гнетѣше, нито ни създаваше страхъ. Но хорскитѣ
болки, сълзитѣ имъ, очитѣ, които дни наредъ бѣха
плакали, осинѣли и оцъкдени отъ дългитѣ нощни
бдения и терзания — всичко това до смъртна болка
ни измжчваше.

Милосърднитѣ сестри бѣха, поне на насъ се
струваше, неустрашими и спокойно твърди. Тѣ
имаха изгледъ на мъченици и герои. Нали само
тѣ можеха да гледатъ смъртъта въ очитѣ? Нали
тѣ единствени знаеха да ѝ се противопоставятъ
— да се борятъ съ нея, да изтръгватъ отъ лапитѣ
ѝ живота и да го възвръщатъ на страдащитѣ?

Сѣнкитѣ-жени, които като зашеметени се лу-
таха около насъ, или предъ оградата на учили-
щето, не само че ни дразнѣха, но тѣ помрачаваха
и вѣрата ни въ живота и въ дълбокия смисълъ
на подвига. А ние ревниво скжпѣхме огньоветѣ
на това опияняващо чувство, което ни внушаваше

преклонение предъ великата саможертва за родината. Нали то подпалваше нашето въодушевление и искрѣше въ очитѣ ни?

Понѣкога, въ избликъ на възтрогъ, ние се просълзявахме. Това бѣха радостни сълзи, които изплакватъ само тѣзи, които, въ своята забрава, умиратъ щастливи и доволни.

Но честитѣ ни посещения въ училището не винаги биваха изворъ на вдъхновение. Особено презъ недѣлнитѣ дни, когато селянкитѣ отъ близкитѣ села идваха по-многобройни, отколкото други пжтъ. Въ тѣзи дни едва смогахме да се доберемъ до оградата на училището, защото улицата и площадътъ предъ него отъ ранна сутринъ биваха задръстени отъ жени, старци и деца — деца на раненитѣ войници — които идваха съ майкитѣ си да видятъ своитѣ бащи и братя. Това бѣ пѣстра картина, която ослѣпяваше очитѣ съ обилието на багри и носии.

Въ тѣзи приемни дни обикновено изписваха оздравѣлитѣ войници, които тѣхнитѣ близки трѣбваше да прибератъ. Тогава ставаха и свижданията между по-леко раненитѣ и тѣхнитѣ роднини. Тѣ, всички, изпѣлваха училищния дворъ, и той се преобрѣщаше на панаиръ. Ако не бѣха раненитѣ, облѣчени въ бѣли дрехи, които шарѣха навалищата, човѣкъ би помислилъ, че въ училището има селски съборъ.

Обикновено въ тѣзи приемни дни ние приближаваме стобора на училището и презъ дъсченитѣ му летви наблюдавахме пѣстрата навалица.

Войниците, които бѣха оздравѣли, наметнали сивитѣ си шинели, бавно и съ достоинство се разхождаха. Раненитѣ, облѣчени съ халати, презъ които блещѣха бѣлитѣ имъ долни дрехи, гологлави или съ накривени фуражки, мжчително накуцваха. Нѣкои отъ тѣхъ си служеха и съ патерици.

Отъ прозорцитѣ на училището надничаха любопитни войници. Очитѣ имъ се въртѣха на всички страни. Тѣ търсѣха, може би, свои близки. Това бѣха тежко раненитѣ, обикновено селяни отъ далечни села, кой знае какъ попаднали въ нашия градецъ.

Задъ студенитѣ стени, приковани на леглата си, стенѣха безнадеждно раненитѣ, за които смъртта бѣ загубила своята загадка, подвигътъ — своето очарование.

Дълго време ние наблюдавахме това съ тѣпа болка, мълчахме, сякашъ се бѣхме уговорили да мълчимъ. Животътъ, който протичаше и шумѣше предъ насъ, така дълбоко ни поглѣщаше, макаръ далеченъ, необяснимъ и затрогващъ, че ние се застоявахме до късна надвечеръ — дори често забравяхме, че трѣбва да ядемъ — и съ изостренъ слухъ жадно ловѣхме всѣка отронена дума.

— Я гледай, юнакътъ, какъвъ е порастналь! — обаждаше се единъ войникъ и изглеждаше съ овлажненъ погледъ своя синъ, който срамежливо се въвираше въ политѣ на майка си.

— Ела де, ела да те видя! — И бащата, като се опираше здраво на патерицитѣ си, протѣгаше мжчително и тежко омаломощената си ржка.

Малкиятъ палавецъ приближаваше. Но бащата не го притискаше къмъ себе си, нито го милваше. А когато синътъ цѣлуваше огрубѣлата му ржка, той слагаше другата върху главата на зарумененото дете, после отплѣсваше погледа си настрана. Наставаше мълчание. Всички се заслушваха въ нѣкой четвърти — невидимъ, но присѣтствуващъ — който шепнѣше слова, които пълнѣха очитѣ съ сълзи.

Но ето, че нѣкой отъ невидѣлица ни изненадваше.

— Какво сте се зазѣпали? — викаше непознатиятъ гласъ почти подъ носа ни. — Май че се упла-

шихте?! Я какви страхливци били, синковцитѣ!
— добавяше той, този път съ умоляващъ и притихналъ гласъ.

После непознатиятъ ни приближаваше, протѣгаше ръка презъ дъсчената ограда и съ шепата си ни предлагаше бонбони.

— Тукашни ли сте? — повеждаше той разговоръ. — Късно е вече! Защо не си отидете по домоветѣ? — И той пакъ ни оглеждаше внимателно и съ съчувствие. Очитѣ му овлажняваха, каточе, преди да дойде при насъ, бѣ плакалъ.

— Ти на колко си години? — запитваше ни ранениятъ войникъ. — А тебе какъ те казватъ? Твоето име, младо момче?... Тъй, тъй... Е, защо сте дошли тукъ? Не виждате ли — ранени войници...

Тукъ войникътъ се заплиташе, изглеждаше ни още веднажъ и добавяше, сякашъ на себе си: „И ние сме бащи и ние имаме деца!“...

Нощниятъ здрачъ разпиляваше коситѣ си. Въ настѣпващата тишина далечъ отзвучаваха звънци. Слънцето се къпѣше въ облацитѣ, които, подпалени, горѣха.

Войникътъ ни даваше последнитѣ си бонбони и, накуцвайки, бавно се отдалечаваше. Още по-здраво ние прилепвахме до стобора и вцепенени гледахме подире му.

Селскитѣ коли се разотиваха.

Поемахме пътъ и ние за дома.

УЧИЛИЩНИЯТЪ ЗВЪНЕЦЪ

Класната стая бѣше тѣсна, въздухътъ въ нея още миришеше на хлороформъ. Нѣкой бѣ разбърталъ чиноветѣ. Кжде ли е отишълъ бай Иванъ, училищниятъ слуга? И защо ли не ги е подредилъ?

Всичко въ стаята бѣ въ безредие. Никой не мѣжа да намѣри своя чинъ, макаръ всѣки да носѣше по нѣколко белега.

Стенитѣ на класната стая бѣха голи. Кой бѣ открадналъ картинитѣ по тѣхъ? Ето тамъ стоеше образътъ на Ботйовъ, встрани отъ него — „Хвърковатата чета на Бенковски“. На отсрещната стена, точно срещу моя чинъ, висѣше картината „Св. св. братя Кирилъ и Методий“. Подъ нея имаше малко кандилцъ, което нѣкоя ржка бѣ откъртила. Сега, само белгътъ на стената, сякашъ жива рана, напомняше за него.

Предъ насъ, като нѣкакво привидение, стоеше черната дъска, непочистена, зацапана и одрана. Но защо табата я нѣмаше? Кому е била необходима? Койли я открадналъ?

Насѣдхме въ чиноветѣ. Но и въ тѣхъ се чувствувахм като на тръне, — тѣй противни и чужди ни сеструваха! Черната дъска ни гледаше безразлично, упорито и укорно, безъ да можеше поне тя да ни разкрие тайната. Въ страни отъ черната дъска се мѣдрѣше катедрата, не нашата, а нѣкаква чужда, разкривена, ожулена и стара.

Всичко въ стаята бѣше промѣнено. Но защо тя ни се видѣ неприветлива и студена?

Само упойващиятъ дѣхъ на карболъ и остриятъ миризъ на йодоформъ ни подсказваха за премеж-

дието, което нашата стая бѣ претърпѣла, както всички други, доскоро преобърнати на болнични стаи.

Тукъ бѣха лежали ранени войници. Тукъ сигурно бѣха умрѣли много отъ тѣхъ. Въздишките имъ още изпълваха стаята. Тѣ ни душеха, измъчваха и потискаха.

Ние се озъртахме на всички страни, като че търсѣхме нѣкого, мълчехме, притаили дѣхъ, смутени, уплашени и разтревожени за нѣщо, което не можехме да назовемъ съ име.

Когато училищниятъ звънецъ проечавше, всички трепвахме, сърдцата ни забиваха тревожно, — очаквахме или предчувствувахме нѣщо особено.

Ето учителката ни, г-ца Червенцова. Тя пристѣпваше прага. Това ни успокояваше. Но защо тя бѣ побледнѣла и посърнала? Коситѣ ѝ грошарени, устнитѣ — свити, съ замръзнала горчива усмивка на тѣхъ. Тя се изправяше до чернатадѣска, заглеждаше ни сурово и безучастно, после заговаряше разсѣяно и неразбрано. Ние я слушахме чинно, безъ да я разбираме.

Изглежда, г-ца Червенцова разбираше това и, видимо недоволна, ни се сопваше или стѣмряше нѣкого отъ насъ. Тогава крѣсливиятъ ѝ пасъ пронизваше тишината като остъръ писъкъ.

Вънъ грѣеше радостно слънце. Личитѣ му, като огнена жаравя, се топѣха на позорцитѣ. Училищниятъ дворъ бѣ пълненъ съ деца, свободни отъ занятие: тѣ чакаха да свършимъние, за да дойде тѣхниятъ редъ. Всички пѣеха и пѣснитѣ имъ ни вълнуваха и преизпълваха съ тревога. Колко щастливи бѣха тѣ! Какъ весело си играеха, свободни и радостни подъ паещитѣ лъчи на слънцето! Тѣхнитѣ пѣсни ни показваха това. Тѣ се плискаха о прозорцитѣ и на адостни вълни нахлуваха въ стаята.

Всички бѣхме като зашеметени: не мислѣхме за нищо, нито слушахме учителката, която ни раз-

казваше нѣкаква забавна история за далечни земи и страни. Най-малко ни интересуваха уроцитѣ, защото душитѣ ни бѣха препълнени съ тревога. Ударѣше ли училищниятъ звънецъ, обземаше ни нервно въодушевление. И тишината въ стаята се раздираше отъ радостенъ смѣхъ.

Г-ца Червенова забелязваше това и, заразена отъ нашето безпокойство и напрежение, нервно потриваше ржце. Тя се ядосваше отъ дребни нѣща, удряше трижгълника въ катедрата и, съ присжщата си кисела усмивка, казваше:

— Деца, сега да попѣемъ!

Ние никога не дочаквахме тя да започне пѣсенъта и съ остървение запѣвахме: „Край Босфора шумъ се вдига“. . . Очитѣ ни свѣтваша отъ опиянение. Но, докато пѣхме съ всички сили, тя отново започваше да удря трижгълника по катедрата.

— Не тази пѣсенъ! Не тази. . .

Но кой можеше да укроти нашето въодушевление?

Другаритѣ отъ училищния дворъ, като по даденъ знакъ, радостно ни пригласяха. Изненадана отъ тѣзи изблици на патриотиченъ унесъ, г-ца Червенова безпомощно отпускате ржце и, като приковаваше погледа си о земята, чакаше да се излѣе патриотичниятъ ни възторгъ. После тя ни оглеждаше недоволна и развълнувана повтаряше:

— Стига! Престанете, за Бога! . . .

Наставаше тишина.

Всички навеждахме виновно глави.

— Деца, сега ще изпѣемъ: „Учителю драги“!

Ние подхващаме познатата ни пѣсенъ, но този пжтъ тя прозвучаваше като плачъ, почти задавено и безъ възторгъ. Ударѣше ли звънецътъ, спирахме, безъ да дочакаме внушението на учителката. Тя се опечаляваше, защото нейната любима пѣсенъ и този пжтъ не бѣ изпѣта до край.

Г-ца Червенова ни гледаше съ скръстени ржце на гърдитѣ и съ гласъ, въ който се отсѣняше болка и мъжа, казваше като на себе си:

— Лоши деца!

Но и този горчивъ укоръ не ни опечалываше. Тогава тя слизаше отъ катедрата и, приближавайки чиноветѣ, добавяше съ присжция си наставнически похватъ:

— Учителтъ е вашиятъ баща и вашата майка въ училището. Той ви открива свѣта... Чрезъ него вие проглеждате въ живота...

Но тукъ тя неочаквано спираше.

Защо ли не се доизказваше?

Ние стоехме вече прави, съ книги подъ мишницитѣ. Това още повече я разсърдваше. Дразнѣше я нашата детска разсѣяностъ и унесеностъ. Но тя се мъчеше да прикрие това, усмихваше ни се, защото, може би, нѣмаше сили да ни укори.

Отъ чувство на състрадание или отъ желание да я зарадваме ние винаги се струпвахме около нея и започвахме да я обсипваме съ най-излишни въпроси:

— Госпожице, истина ли е, че нашитѣ превзели Одринъ? — запитваше я Шилото и, нетърпеливъ и припрѣнъ, се качваше на единъ отъ чиноветѣ.

Опулилъ очи, невчесанъ и съ одрипавѣли дрехи, Диндата махаше ржце, като нѣкое плашило:

— Безъ бой падналь! Нали безъ бой е падналь?

Драгомиръ бѣ още по-неспокоенъ: той говорѣше несвързано и крещѣше съ пълень гласъ. Голѣмиятъ вой, който пълнѣше стаята, го давѣше. И недоволенъ, че не му се отдава внимание, той се изправяше предъ учителката и, запѣненъ и възбуденъ, викаше:

— И турскиятъ генералъ билъ плененъ... Цѣлата турска войска се предала на нашитѣ!...

Шумътъ въ стаята ставаше невъобразимъ.

— Ти не знаешъ! — крещѣше нѣкой.

— Кой? Ти не знаешъ!

— Чакайте, азъ ще ви кажа...

— Ти пъкъ какво се обаждашъ?!

— Жълто има още около устата си и той иска много да знае, — важно викаше Шилото и, като разбутваше насъбралитѣ се съ здравитѣ си и мускулести рѣце, гърлесто се провикваше:

— Българскиятъ Царъ казалъ на войницитѣ, на българскитѣ войници: Момчета, дръжете поганцитѣ! И тѣ ги изловили като пилци...

— Ехъ пъкъ ти...

— Не, бе! — намѣсваше се и Таралежътъ, облещваше очи и, едва процеждайки, заекваше:

— Война имало, голѣма война имало!...

Г-ца Червенова ни гледаше учудена, слушаше наивнитѣ ни въпроси, сключила вежди и недоумяваща. Нашитѣ детски хрумвания започваха да я забавляватъ. И тя се трогваше, галѣше ни по главитѣ или майчински ни укоряваше:

— Ти, палавецо, — обръщаше се тя най-често къмъ Шилото, — пакъ не си омилъ главата...

Или, като опѣваше ухото на Диндата, който въ това време бѣ седналъ върху единъ чинъ, тя го смѣряше миловидно:

— Какъвъ си такъвъ немирникъ!...

Започваха следъ това заржкитѣ за утрешния день.

Но ние отново се окопитвахме и крѣсвахме въ хоръ: „Ура! Да живѣе България!“ Това караше учителката ни да побѣгне. Тя запушваше ушитѣ си съ рѣце и съ мжка си пробиваше пѣть между насъ. Насърдчени отъ нейната слабостъ, ние викахме съ пълни гърла и на купъ се струпвахме предъ вратата на стаята.

Навѣнъ бѣ весело. Слънцето препичаше. Училищниятъ дворъ гъмжеше отъ деца. Ние се при-

съединявахме къмъ игритѣ имъ и тѣ отново се разгорещяваха.

Припадеше здрачъ, а ние все още играехме.

Стъмняваше ли се, майкитѣ ни идваха да ни прибератъ.

ЗАБРАВЕНИЯТЪ

Мама ни повикваше при себе си и, безъ да ни погледне, троснато поржчваше да не излизаме. Помрачена отъ нѣкаква скръбъ, разсѣяна и улисана, тя забравяше да ни даде закуска и, като намѣтваше голѣмия си шалъ, презъ комшулучето отиваше у съседитѣ.

Слънцето припичаше прозорцитѣ. Лжчитѣ му се кжпѣха въ разлистениѣ дървета. Сякашъ огнени мечове, тѣ шарѣха ламаринения покривъ на съседската кжща.

Кучето ни Розка бѣ легнало на сѣнка подъ орѣха и съ изострени уши страхливо се ослушваше. Надъ градеца тежеше потискаща тишина. Всичко бѣ притаило дѣха си.

Съ плахи стѣпки ние слизахме по дѣсчената стѣлба и, подгонени отъ Розка, изтърчавахме до пжтнитѣ врата. Не можехме да се сдържимъ, — съблазняваше ни изкушението да научимъ, какво става вънъ.

Улицата бѣше пуста. Никога тя не е бивала толкова страшна. Глухотата ѣ ни плашеше. И страхътъ ни подгонваше съ костеливата си ржка.

Мама се връщаше още по-сърдита. Съ преобразено отъ мъжа лице, и този пжтъ тя не ни приласкаваше. Погълната въ себе си и съсрѣдоточена, тя ни слагаше хлѣбъ и сирене. И пакъ отиваше у съседитѣ. Единъ безимененъ страхъ отсѣдаше въ душиѣ ни.

Безъ нѣкой да ни бѣ казвалъ, ние знаехме вече това, което цѣлиятъ градецъ отдавна очакваше, — идването на румънциѣ.

Още не бѣхме се нахранили, ето че вратичката на комшулучето проплакваше и презъ него надничаше изплашеното, смрачено лице на баба Зафира. После се промѣкваше страхливо слѣпиятъ дѣдо Никола. Леля Драгойца, бледна и уморена, подаваше рѣка на Люца, на Божидара и на Тошка. И тѣ прекрачваха прага на комшулучето. Всички изглеждаха сънливи и съ разчорлени коси. Мама притваряше тихо вратичката на комшулука и сурово и заканително ни изглеждаше.

Слънцето припичаше както преди, но насъ ни ставаше студено подъ сѣнката на орѣха. Младитѣ сѣдахме върху рогозката, а старитѣ — на низки трикраки столчета. Тишината ни потискаше, а съ нея — и клонетѣ на стария орѣхъ, които още повече увисваха къмъ земята.

— Днесъ по обѣдъ щѣли да дойдатъ, — нарушаваше прѣвъ мълчанието дѣдо Никола. — Видѣли ги на „Каралескитѣ чешми“. Конетѣ си появили... — не се доизказваше той.

Мама хвърляше разсѣянъ погледъ къмъ насъ.

Леля Драгойца продължаваше да плете недовършения си чорапъ, като отвреме-навреме внимателно се ослушваше.

Баба Зафира промърморваше тихо, на себе си:

— На, нали сме жени, не ни бива за нищо! Де да бѣха тукъ нашитѣ... — И тя въздишаше, разплакваше се и въ озлобението си казваше:

— Като бѣсни щѣхме да ги прибием...

Ние човъркахме рогозката и съ четири очи се озъртахме на всички страни. Мама ни смърпяше ядосано: не сме били послушни, вдигали сме много шумъ! Азъ я поглеждахъ, но остриятъ ѝ погледъ ме плашеше. И, като се обръщахъ настрана, лѣгахъ по коремъ, — ставаше ми тежко, сякашъ камъкъ притискаше сърдцето ми.

Неочаквано изтрополяваха коне. Профучаваха съвсемъ близу. Стѣпкитѣ имъ се отекваха, раз-

кжсваха тишината, като че отровни стрели ни пробождаха.

Не бѣше отшумѣлъ още тропотѣтъ на конетѣ, и надѣ града се понасяше мощенъ зовѣ на трѣби. Той изпълваше въздуха — ставаше нѣкакѣ полеко да се диша. Но ето че той се извиваше като буря, и нова тревога врѣхлетяваше въ душитѣ ни.

Дѣдо Никола се изправяше съ мъжа, неспокоенъ и бледенъ. Очитѣ му се устремяваха напредѣ. Но този пѣтъ езикѣтъ му измѣняше: задавяха го сълзи, олюляваше се, пакѣ сѣдаше, безпомощенъ и нѣмъ.

Леля Драгойца, като ставаше да го подкрепи, закриваше лицето си съ рѣце и неусѣтно се прилепяше до дѣнера на орѣха.

— Тѣ сж!—охкаше баба Зафира и съ болка и ядѣ започваше да си чупи рѣцетѣ.

Мама пристѣпяше пребледнѣла и замаяна. Като се стѣписваше, тя промѣлвяваше едва чуто: — Господи!...

Човѣшки стѣпки заудряха по калдарѣма на улицата. Затрещяваха барабани. Непозната човѣшка глѣчѣ изпълваше тишината, потискаше всичко, засѣдаше на гърлата ни като коравѣ залѣкъ. Неочаквано притѣмняваше, сякашѣ тежка мъгла изпълваше двора. Градецѣтъ притаяваше дѣхѣ. И слѣнцето като че затѣмняваше. Нѣкой оковаваше крилегѣ на вѣтѣра и той притихваше. Всички наострахме уши. Розка скачаше ожилена и лаеше тревожно, провлачено и тѣжно.

Когато коннитѣ трѣби отпѣваха тържественния си маршѣ и ехото имѣ се задавяше въ барабанныя вой, чуваха се човѣшки стѣпки и брѣтвежѣтъ имѣ надвисваше надѣ града, сякашѣ нѣкой голѣма рѣка бѣ излѣзла отѣ коритото си и пѣсенѣта ѣ, тържествуваща и победна, вещаеше смъртѣ. Скоро този напѣвѣ ставаше по-ясенъ. И човѣшкитѣ стѣпки започваха да се различаватѣ

отчетливо. Всѣка стѣпка бѣ плесникъ, който горѣше на лицата ни.

Мама ставаше отъ столчето си и бързо се оплътваше къмъ пѣтнитѣ врата. Затичвахъ се подире ѝ и азъ. Тя отваряше вратата. И менъ ми се струваше, че мама се подпираше на стената и, като закована, заглеждаше войниците, които припрѣно маршируваха подъ такта на музика.

Ромѣнциѣ бѣха наводнили града отъ всички страни и сега, полкъ следъ полкъ, въ победоносенъ маршъ преминаваха презъ главната улица на Добричъ.

Извървяваше се пехотата. Потръгваха тежки коли, пълни съ сандѣци. Запровлачваше се артилерия. Преминаваше бѣжешкомъ конница.

Какви хубави и снажни коне! Охранени, вчесани като за сватба, нагиздени, съ пандделки по гривитѣ и на опашкитѣ. Войниците, съ накривени шапки и пера по тѣхъ, подъ ушитѣ съ цвѣтя, здраво държеха въ рѣцетѣ си високи пики. На върха имъ бѣха закичени разноцвѣтни байрачета.

Цѣлата улица бѣ наводнена съ войници. Безконечни редици се изнизваха, строени като за парадъ. Всички бѣха облѣчени въ сиво-зелени дрехи, натоварени съ раници. Всички изглеждаха усмихнати и радостни. Пушкитѣ имъ — и тѣ бѣха окичени съ зеленина.

Отъ слабо откренатитѣ прозорци и врати любопитни жени и старци страхливо оглеждаха новодошитѣ гости. До мене се бѣ изправило момче и втрещено гледаше, какъ се извървяваха победителитѣ.

Озърнахъ се наоколо: мама я нѣмаше.

Отъ дветѣ страни на улицата, по тротоаритѣ, вървѣха деца. Тѣ се заглеждаха въ войниците и мълчешкомъ ги следваха. Всички мълчеха, заслушени въ шума на войнишкитѣ стѣпки, които се отекваха нѣкакъ особено.

Навалицата неустътно понасяше и менъ. И азъ тръгвахъ съ множеството, овладѣнъ отъ сжщото любопитство, молепсанъ отъ мжката на всички.

На „Шадравана“ ме настигнаха Владимиръ, Дългочътъ и Диндата. И тѣ бѣха дошли да посрещнатъ победителитѣ. Спрѣхме се на кръстопятя на улицата: гледахме, какъ се извървяваше ромънската войска. Никой не викаше „ура“, нито се чуваха пѣсни. Никакъвъ радостенъ шумъ. Само припрѣниятъ и скръбенъ напѣвъ на войнишкитѣ стѣпки тежеше, изпълнилъ тишината, и звучеше въ ушитѣ ни като потискаща пѣсенъ.

Запѣхтѣнъ дотърча отнѣкъде и Таралежътъ. Като никога той бѣ посърналъ, очитѣ му — насълзени, лицето — позеленѣло отъ страхъ. Когато ни наближи, той замаха съ ржце, изплезилъ езикъ. Не можеше да проговори. И все ржкомахаше, облещилъ очи.

— Какво има бе, Таралежъ?— викахме му ние, а той, като се хвърли на врата на Диндата, задавенъ отъ хълцания, едва можа да каже:

— Убиха го!

— Кого убиха?

— Казвай по-скоро, кого убиха?

— Кого, Шилото!...

— Шилото...

— Кого убили?

— Шилото...

Всички изтрѣпнахме.

Главитѣ ни натежаха като откъснати.

Шилото убили! Какво зло имъ сторилъ той? Убили единъ беззащитенъ и нещастенъ младежъ. Ознаменували победата си надъ Добричъ!

— Бедниятъ! Той ли трѣбваше да бжде белязаната жертва?

— Че какво зло е направилъ Шилото на Ромъния?

— Пю, не ги е грѣхъ отъ Бога!

— Елате насамъ, — кресна Диндата.

Всички се струпахме въ близкия касъкъ.

Убийството на Шилото ни порази. Започнахме като обезумѣли да разпитваме Таралежа за станалото, а той ни гледаше, безпомощенъ и замаянъ. Очитѣ му още блестѣха като на безумецъ — не можеше да проговори, каточе устата му бѣ засъхнала.

— Казвай, по-скоро разправяй, чувашъ ли! — крещѣше вънъ отъ себе си Диндата.

Ние му пригласяхме, струпани на купъ, ослѣпени и оглушали за всичко друго край насъ.

— Разправяй, какво се втелявашъ!

— Е-е, защо убиха Шилото?

— Защо? Зная ли защо... — започваше Таралежътъ несвързано. — Убиха го... Господъ знае, защо го убиха... Бѣхме на „Кайначето“. Отидохме да крадемъ череши. По едно време, гледамъ, — откъмъ „Девнянскитѣ могили“ се дига прахъ. Шилото се качи на черешата. „Ромънцитѣ, — казва, — идатъ“...

— Е-е, после?

— После... Оставихме черешитѣ и хукнахме къмъ „Хаджи Геновия ханъ“. Жива душа нѣмаше на пазарището. Гледаме — ромънски конници. „Проклетницитѣ!“ — извика Шилото.

— Та затова ли го убиха?

— Не бе, не за това... Ромънскитѣ конници препускаха, колкото имъ силата държи, по нагорнището, за града. Следъ малко се зададе и пехота. Като ни приближи, Шилото го хвана бѣсъ: започна да вика. Ама тѣ, нали не ни разбиратъ езика...

Тукъ Таралежътъ присви устнитѣ си и, като пулѣше очи, гледаше ни, сгърчилъ вежди, и непрекъснато прехвърляше въ ржце орѣфаната си шапка. После пакъ замълчаваше.

— Казвай де, казвай... — подканяхме го ние.

— Начело на пехотата бѣха музикантитѣ. Като стигнаха хана, засвириха. Пъкъ Шилото, нали го знаете? Забѣснува, не мога да го удържа. Вика, крещи. По едно време започна да хвърля камъни по музикантитѣ. Войниците се развикаха и ни подгониха. Азъ побѣгнахъ въ хана, скрихъ се въ една праздна бѣчва. Презъ процепа ѝ видѣхъ: единъ войникъ настигна Шилото и го съсѣче съ сабята си...

Наблизу до насъ ромънската войска все още се извървяваше. Ехото на нѣкаква войнишка пѣсенъ ни плискаше по лицата като студенъ душъ. Пѣха войниците на своя неразбранъ езикъ. И все още се точеха редица следъ редица, полкъ следъ полкъ.

— Да вървимъ! — викна Диндата.

Тръгнахме, безъ сами да знаемъ накжде.

— Таралежъ, заведи ни при Шилото! — заповѣднически се разпореде Диндата.

И ние препузнахме къмъ „Хаджи Геновия ханъ“, подплашени, подгонени отъ нѣкакво мъчително чувство, сподирени и отъ угнетяващата ни войнишка пѣсенъ.

Настрани отъ хана, въ магарешкитѣ тръне, Шилото лежеше на земята. Вражески войникъ пазѣше до него. Той ни заговори нѣщо на неразбранъ езикъ. Когато приближихме трупа на другаря, войникътъ, стисналъ пушката си, троснато ни извика съ прегракналия си гласъ.

Азъ се покачихъ на близкия стоборъ и устремихъ погледъ къмъ трупа. Наоколо му локва кръвъ. Едно червено знаме, което небето бѣ хвърлило за постеля на другаря. Коситѣ му — разчорлени, очитѣ — отворени, още гледаха ослѣпени. Зави ми се свѣтъ.

Когато се вдигнахъ отъ земята, наблизу бѣ спрѣла магарешка кола. Двама цигани носѣха тѣлото на Шилото. Тѣ го изтърсиха като чувалъ на

дъскитѣ, въ колата. Главата и едната му рѣка увиснаха, сякашъ бѣха счупени. Намѣстиха го. Тѣлото му се размърда, оживѣ.

— Ди-и-и, — обадиха се гласове, и колата потегли.

Когато закрачихме подиръ нея, нощъта бѣ легнала надъ града, сякашъ небето бѣ слѣзло на земята.

Ехото на коннитѣ трѣби още се олюляваше и тежеше въ гърдитѣ ни като олово.

Ние вървѣхме следъ колата и плачехме.

Прибирахме се вжщи по мрачина.

РОБИ

Още отъ ранна сутринь на дветъ страни на Варненското шосе стърчеха като заковани жени съ черни забрадки, побълбали старци и невръстни деца. Селянкитѣ, дошли отъ близкитѣ села, шарѣха навалицата съ разноцвѣтнитѣ си носии.

Отстрани на шосето се виждаха разпрегнати коли. Конетѣ непрестанно цвилѣха, гладни и изжаднѣли.

Предъ тълпата, която бѣ наводнила шосето, сновѣха вражескитѣ войници съ натъкнати ножове на пушкитѣ.

Бавно се навиваше времето — всѣка минута пълзешкомъ минаваше по шосето. Деньтъ умираше, заритѣ му цѣлуваха навѣсенитѣ лица на посрѣщачитѣ. Тѣ стоеха съ устремени напредъ очи, въ сгъстени редици, мълчаливи и мрачни.

Шосето се бѣ проточило като бѣла лента и нѣкъде далече се сливаше съ хоризонта. Отъ дветѣ му страни бѣха българскитѣ и иновѣрскитѣ гробища, залесени и потънали въ мълчанието на нощния сумракъ. Тѣ още повече смрачваха картината.

Ние бѣхме заседнали отъ ранина до стобора на българскитѣ гробища и остървено наблюдавахме посрѣщачитѣ, които непрестанно се увеличаваха. Никнѣха сякашъ изподъ земята. Прииждаха все нови и нови коли. Улисани хора на тълпи кръстосваха полето, непрекъснато идваха и отхождаха.

Когато здрачѣтъ пристъпи и прозрачната му дреха се разпрострѣ върху равнината, отъ града се отекнаха сподавени и смѣтни викове.

Времето се източваше бавно и всѣка минута до болка терзаеше.

Драгомиръ изтича и запъхтѣнъ ни обясни: отъ Баладжа съобщили, че българскитѣ войници тръгнали за града. Придружавали ги ромѣнски жандарми.

— Съблѣкли имъ курткитѣ, — поясни той, — а на нѣкои изпокжсали копчетата и пагонитѣ.

— Защо пъкъ имъ скжсали копчетата?

— Отъ лѣвчетата ги е страхъ!

— Е-ехъ, — въздъхна Владимиръ, — тъй било писано: да посрѣщаме нашитѣ лѣвовѣ като мечки...

— И очитѣ му ни стрелнаха. Два горящи вжглена ни опариха.

Мълчанието бѣ потиснало всичко. Полето изглеждаше като опърлено, дърветата — угаснали свѣщици — стърчеха като привидения. Стана нѣкакъ мжчително, като че ли смъртъта бѣше слѣзла на крилетѣ на нощния здрачъ, за да прибере обреченитѣ ѝ жертви.

Ние заслizaхме бавно къмъ шосето. Владимиръ въртѣше въ ржка суха пржчка и нѣщо фѣфлѣше подъ носъ. Диндата настжпваше скжсанитѣ си панталони и нетърпеливо цѣкаше презъ зжби. Дългочѣтъ, мраченъ и мълчаливъ, искаше да каже и той нѣщо, но езикътъ му постоянно се заплиташе и като гълташе думитѣ си, нервно ржкомахаше като нѣкое плашило.

— Идватъ! — достигнаха до ушитѣ ни сподавени гласове.

— Ето, идватъ! — чу се по-ясно, когато се изравнихме съ навалицата.

Наистина, въ дѣното на шосето се мѣрнаха нѣкакви сѣнки. Тѣ се придвижваха бавно, като привидения, родени въ нощта.

Край насъ заплакаха жени, отсреща група селянки занареждаха като на умрѣло. Чуха се дет-

ски гласове. Тѣхниятъ писъкъ като камшикъ ни плесна по лицата.

— Мамо! — проплака нѣкой палавецъ.

— Майчице! — захленчи другъ.

Силуетитѣ все по-ясно се очертаваха и съ всѣка минута все повече се приближаваха къмъ града. Всички изтрѣпнахме, сякашъ буря надвисна надъ полето. Навалицата се разлюлъ. Изкласилитѣ ниви и тѣ се огънаха, и вечерникътъ заигра по гърбоветѣ имъ. Въ настѣпилата тишина сподавената пѣсенъ на житата прозвуча като плачъ. После мълчанието се разкъса отъ провикванията на жандарми.

— Стойте!

— Всички по мѣстата си . . .

Сивата редица отъ хора вървѣше въ групи по четири и бавно ни доближаваше. Тя се придвижваше съ мъжа, сякашъ следваше нѣкой смъртникъ. Предъ нея и встрани вървѣха вражески войници съ затъкнати ножове на пушкитѣ.

Ние гледахме изумени и не вървахме на очитѣ си.

Това бѣха български войници, само че безъ пагони, съ скъсани обуца, нѣкои отъ тѣхъ дори боси. Нѣкои отъ тѣхъ нѣмаха шапки, повечето бѣха разгърдени. Лицата имъ черни, очитѣ — дълбоко потънали въ орбититѣ.

Това бѣха нашитѣ добруджански герои, които се връщаха роби въ бащинитѣ си огнища. Нѣкой бѣ открадналъ пушкитѣ имъ. Изпокъсани бѣха и лъвчетата по дрехитѣ имъ. Но тѣ все лакъ крачеха съ истинско величие, горди и съ вирнати глави, макаръ че се връщаха роби въ своята абщиния.

— Детето ми! . . . — изхлипа майка край насъ. Гласътъ ѝ като мълния се плесна по главитѣ на множеството.

И стана като че ли нѣкакво чудо: цѣлата околностъ се разтресе отъ пронизващи гласове. Заплакаха всички. Плачеха безъ гласъ и коравитѣ бѣлгарски воители, макаръ че бѣха живѣли срѣдъ огънь и кръвъ.

Бѣловласъ старецъ скачаше като опаренъ, чупѣше прѣсти и постоянно викаше, колкото му гласъ държи:

— И това ли доживѣхъ, Господи! . .

Настана суматоха.

Тълпата се олюлѣ и въ мигъ се струпа на едно мѣсто, за да се разлѣе на друга страна, или, събрана на купъ, слѣпа и глуха за провикванията на жандармитѣ. Зловещъ плачъ натежа надъ полето и нѣкакъ особено се примѣси съ суровитѣ закани на вражескитѣ войници.

Предъ насъ се изпрѣчиха хора, които напираха и като вълна се втурнаха и разпилѣха между дошлиитѣ бѣлгарски войскари.

Отъ всички страни се чуваше единъ и сжщъ ропотъ. Всичко се смѣси: и стенания, и викове, и плачъ. Нѣкакъвъ вой на ужасени хора се понесе съ страшна сила. Той заглуши и удави жандармскитѣ провиквания и врѣхлетѣ като буря надъ града.

Вражескитѣ войници се загубиха срѣдъ хилядитѣ посрѣщачи, — само пушкитѣ имъ останаха да стърчатъ, понесени отъ множеството. Като огромна, придошла рѣка, то изпълни шосето и съ сила се устреми напредъ.

— Стойте! — чу се гласъ.

Заканата се повтори и потрети.

— Ще стрелямъ! — кресна нѣкой съвсемъ близу.

Това бѣше гласъ на вражески офицеръ, застаналъ при моста, съ зареденъ револверъ въ ржка. Възбуденъ, той даваше нѣкакви нареждания на неразбранъ езикъ.

— Хей, хора! — обади се бай Вълчанъ съ своя пресипналъ гласъ. — Спрете! Чакайте. . .

Но навалицата напираше.

Тогава бай Вълчанъ се изправи между вражеския офицеръ и народа и съ още по-силенъ гласъ викна :

— Запрете се! Не виждате ли — ще сторятъ зянъ народа!

Ние изтичахме напредъ.

Вражескиятъ офицеръ бѣ предъ моста, окръженъ съ войници, всички готови за стрелба. Вънъ отъ себе си, той крещѣше съ разпѣнена уста:

— Ще стрелямъ!

Множеството се поколеба. То се струпа на едно мѣсто, после се закова предъ моста, стжписано и уплашено. Тогава бай Вълчанъ излѣзе напредъ и, като се обърна къмъ вражеския офицеръ, пребледнѣлъ и съ треперещъ гласъ, каза:

— Грѣхота е, чожумъ отъ Бога! Оставете народа да си отиде по кщята. Не виждате ли — обезоржжени хора. . .

Но вражескиятъ офицеръ, като пристжпи, отново се провикна :

— Разпрѣсквайте се!

— Както искате. . . Може и да ни убиете, — отвърна бай Вълчанъ и се смѣси съ мнозинството. Вражескиятъ офицеръ даде заповѣдъ на войниците си да се приготвятъ за стрелба.

— Господинъ капитанъ, — доближи разярения офицеръ стара бабичка, — сторете ни пжтъ и ние ще се разотидемъ. . . Хичъ може ли такава нѣщо? Ще стрелямъ! — И бабичката потупа офицера по рамото, като че ли бѣше рождениятъ ѝ синъ.

Това разколеба офицера и той каза нѣщо на войниците. После започнаха да пропускатъ народа на групи, като овце въ доилнята.

По улицитѣ на града до късно презъ нощта се точеха хора. Често между тѣхъ се мѣркаха и

сивитѣ куртки на новодошлиитѣ български войници.

Бѣше се смрачило. Ние се приютихме въ градската градина. Нощният покой ни обгърна. И пѣсенята на щурцитѣ радостно ни здрависа. Дърветата се олюляваха и пѣеха нѣкаква измършавѣла пѣсенъ.

— Проклетъ народъ ти казвамъ! — обади се нѣкой между насъ.

— Абе, ще дойде булка за пепель...

— И баба знае така: Стойте, ще стрелямъ!

— Голѣми храбреци: на умрѣло куче ножъ вадятъ!

— Вадятъ тѣ ножъ, ама отъ ножъ ще умратъ. Момчета, не е на добро това. Хемъ, помнете ми приказката.

— Де се е видѣло такова нѣщо, — да не можемъ да посрещнемъ бацитѣ си.

— Тѣй зеръ, роби сме, трѣбва да мълчимъ.

— Нѣмахме късметъ и туй то!

Когато се опжтихме за дома, улицитѣ на града пустѣха вече. Само кучета на глутници се шляеха и виеха. Градътъ притваряше очи, уморенъ, сякашъ презъ цѣлия день се бѣше борилъ съ смъртта.

Градскиятъ часовникъ отзвѣни дванадесетъ. После мълчанието потисна всичко.

ОТЗИВИ ЗА
„НИЕ, МЛАДИТЪ“

Спомени отъ П. Господиновъ

Издание на книгоиздателство Ив. Коюмджиевъ — София

Азъ нѣма да говоря за литературнитѣ достоинства на книгата „Ние, младитѣ“. Това ще направи по-късно критиката. Моята работа е проста — да я прочета. Това направихъ на единъ дѣхъ. И сѣнкитѣ на миналото изпълниха стаята ми.

Панчо Михайловъ

Сп. „Предѣлъ“, год. I, кн. 2

Малката книга на П. Господиновъ ще бѣде четена съ удоволствие отъ всички „млади“, за които той говори съ приятелски и сърдеченъ тонъ; но тя сигурно ще достави наслада и на други читатели, които въ нея ще намѣрятъ интересни страници, написани съ затрогваща искреностъ и съ съблазняваща интимностъ.

Николай Дончевъ

В-къ „La Bulgarie“, год. XII, бр. 3254

Печо Господиновъ разказва живо, темпераментно. Неговиятъ искренъ тонъ подкупва читателя. Притежаващъ остъръ аналитиченъ усѣтъ, той е успѣлъ да разкрие съществени нѣща, да се домогне до оригинални прозрения.

Петъръ Горянки

Сп. „Предѣлъ“, год. I, кн. 3

„Ние, младитѣ“ ни дава правдива картина на едно време, което пречупи много воли, обезвѣри много души, благодарение на гибелнитѣ последици на войната.

Л. Коенъ

В-къ „Тракиецъ“, год. XI, бр. 443

Избродилъ, изпиталъ споменитѣ си отъ миналото. П. Господиновъ ни дава вѣрно и обективно трагедията на една епоха, на едно поколѣние, чийто съвременникъ е самъ той,

Дим. Добревъ

В-къ „Свѣтлоструй“, год. VII, бр. 1

„Ние, младитѣ“ е, преди всичко, сърдечна книга, страницитѣ на която топлятъ и пораждатъ най-чисти и свѣтли чувства.

Бончо Несторовъ

В-къ „Македонска правда“, год. I, бр. 43

СЪДЪРЖАНИЕ

	стр.
1. ПРЕДГОВОРЪ	5
2. ОПИЯНЕНИЕ	7
3. СТАРАТА КЖЩА	14
4. ДАЛЕЧНО ЕХО	18
5. УЧИЛИЩНИЯТЪ ЗВЪНЕЦЪ	23
6. ЗАБРАВЕНИЯТЪ	29
7. РОБИ	37

КНИГАТА „ДАЛЕЧНО ЕХО“,
РАЗКАЗИ ОТЪ П. ГОСПОДИНОВЪ,
СЕ ОТПЕЧАТИ ВЪ ПЕЧАТНИЦА
„С. М. СТАЙКОВЪ“ —
СОФИЯ, ПРЕЗЪ 1941 Г.,
ВЪ 1500 ЕКЗЕМПЛЯРА.

ЛИТЕРАТУРЕНЪ ГЛАСЪ

Редакторъ Д. Б. МИТОВЪ

НАЙ-ГОЛЪМИЯТЪ, НАЙ-СТА-
РИЯТЪ, НАЙ-РАЗПРОСТРА-
НЕНИЯТЪ И НАЙ-ЕВТИНИЯТЪ
ЛИТЕРАТУРЕНЪ СЕДМИ-
ЧНИКЪ ВЪ БЪЛГАРИЯ

ooooooo

Сътрудници всички видни бъл-
гарски писатели, учители, арти-
сти, художници и музиканти.

ooooooo

6, 8, и 12 голъми страници, богато
илюстрирани. Много безплатни
премии.

ooooooo

Годишенъ абонаментъ 100 лева.

Чекова смѣтка 2102.